

Mputara Ubara Echiche N'utoasusu Igbo

Olachi Florence Okere

Ngalaba Amumamu Asusu Ala Naijiria na Lingwistiks
Alvan Ikoku Fedral Koleji Keedukeshon, Owere Naijiria
08038002552 olaedo1976@gmail

Umiedemede

Okwu o bula mmadu kwuru na-enwe mputara site n'ihe onye kwuru ya bu n'obi na ka o siri huta ya. Edemede a nke isiokwu ya bu "Mputara ubara echiche n'utoasusu Igbo" lebara anya na mputara okwu ufodu ndi e nwere n'asusu Igbo kpom kwem. E lebakwara anya n'uzo di ichie ichie otu okwu si enwe mputara di ichie ichie. Nchocha a bu n'uche iziputa udi mputara di ichie ichie e nwere n'utoasusu Igbo tinyere ikowaputa echiche di ichie ichie ufodu okwu Igbo nwegasiri. Nchocha a bu nke oba akwukwo ebe nwa nchocha si nwete ufodu akwukwo ogugu na edemede nchocha ndi odee ufodu derela ihe yitere isiokwu nke a na ha. Ndi nchocha a ga-abara uru karisia bu umuakwukwo, ndi nkuzi ndi nchocha, wdg. N'ikpeazu, a turu aro ka ndi nchocha n'odiniihu lebazie anya n'isiokwu a ma choputa ebe o nwere oghere mejuo ya. Ka e mesiri nchocha a, a choputara na mputara bu ejewe aghaghi n'ihe gbasara asusu o bula, o kachasi n'asusu Igbo ebe bu mgbakwasi ukwu edemede a.

Ndubata

Asusu bu otu uzo doro anya mmadu na ibe ya ji akparita, kwupute mbunuuche ma gbokwaa mkpa diiri ha. Asusu e nwere gburugburu uwa kariri akari n'onuogu nke hjara ahụ ikwu kpomkwem ole ha di. E nwere asusu Igbo, Bekee, Tiv, Urohbo, Awusa, Yoruba na ndi ozo ga. Mana n'ime asusu ndi a, e nwere ato ndi goomentị kwadoro kari ndi ozo ka ha

bụrụ asụsụ a ga-eji aküziri umuakwukwọ ihe n'uloakwukwọ praimari na sekondiri. Asụsụ atọ ndị a bụ Igbo, Awusa na Yoruba, mana asụsụ Igbo ka edemede a gbadoro ukwu na ya.

A bịa n'ihe banyere asụsụ, e nwere ụdị ya dị iche iche dị ka ekwurunonu, ederede, mmeghari ahụ, wdg. A sọ asụsụ, ọ ga-enwe mputara. Ya ka o ji dị mkpa na okwu ọ bụla e kwuru na-enwe mputara. ọ bụ mputara okwu nwere ga-eme ka asụsụ a sụrụ nwee nghota zuru okè. Ihe nke a putara bụ na asụsụ na mputara na-agakorita onu iji mezue mbunuuche okwu na onu.

Ntuleghari Agumagu

E nwere ike ile mputara anya di ka echiche okwu nwere di ka ihe onye kwuru okwu bu n'uche kwue ya. E nwekwara ike ikpo mputara nghotaokwu n'uzo mkpirisi. ọ bụ otu n'ime ngalaba amumamu asụsụ nọ na lingwistiks nke na-amu maka nghota mkpuruokwu na ahiriokwu n'asụsụ. Mputara di ezi mkpa n'ihu na ọ bụ site na ya ka e si amata mputara okwu ma ọ bukwana ahiriokwu ọ bula n'asụsụ.

N'otu aka ahụ, mgbe ọ bula a na-ekwu maka mputara, ihe a na-ebu n'uche na-abu uzo di iche iche e si ghota okwu e kwuru ma ọ bụ mputara e nyere ya bụ okwu. N'agbanyeghi nkowa ndi a, Anyanwu (2008) kowara mputara di ka amumamu gbasara nghota mkpuruokwu nke sonere na ngalaba amumamu asụsụ sayensi lingwistiks. ọ gbakwunyekwara na mputara okwu ọ bula nwere na-agbadokari ukwu n'uzo mkpuruokwu, nkebiokwu na ahiriokwu siri nwee nghota.

N'uche Ndimele (1997:1) mputara so n'otu n'ime ngalaba lingwistiks na-ahu maka nghota mkpuruokwu nwegasiri n'asụsụ. Lyons (1977) dere na nghotaokwu bu amumamu gbasara mmekorita di n'etiti mkpuruokwu, na etu e si emeputa nghota na-akowaputa etu nsirihu mmadu n'ua si di, tinyere etu anyi si aghota onwe anyi na ndi ozo. Kempson (1977) n'otu aka ahụ kwuputara na nghotaokwu bu omumu gbasara mputara n'asụsụ, nhazi asụsụ, imezi okwu e kwuru

n'onye na akara. o na-akowakwa maka mmekorita na-adị n'etiti ihe na-akowa ihe di ka mkpuruokwu, akara, na ihe ha nochitere anya ha n'ụwa. Mputara ma o bu nkowa e nyere mkpuruokwu ma o bukwanyu akara ndi ahụ na-eziputa nghota ha gasi n'otu n'otu.

Udemmadu (2018:1) kowara nghotaokwu di ka mkpuruokwu e ji akowa ngalaba amumamu na-ahụ maka mputara, nghota ma o bu echiche di n'okwu. Ejele (2003) mere ka a mata na nghotaokwu di ka ngalaba sayensi asusu na-eleba anya na nghota digasi n'okwu. o gbakwunyere na okwu o bua mmadu kwuru nwere nghota na-esochi ya azu.

Myiwere

Myiwere di ka Anagbogu, Mbah na Eme (2010:227) dere na e nwere ike ile ya anya uzọ abuo. Nke mbu bu otu mkpuruokwu nwere karja otu mputara ma o bu iwere ya di ka nghota digasi iche iche n'onwe ha n'otu usoro. Ihe nke a na-akowa bu na otu okwu nwere ike nwee otu nsupe na usoro mkpoputa n'agbanyeghi na nghota onwere nwere ike karja otu, abuo ma o bu karja.

Crystal (1997:185) n'ime Ndimele (1995:50) na-akowa na o rara ahụ imata ndiche n'etiti ubara echiche na myiwere. N'okwu ya, myiwere bu okwu gbara okpurukpu n'amumamu nghotaokwu nke nwere otu usoro ma nwee nghota di iche iche.

N'aka nke ozọ, myiwere di ka Udemmadu (2018) si kowaa bu mgbe mkpuruokwu di iche iche biara yie onwe ha n'udidị na mkpoputa mana nghota ha abiazie diri iche iche. omumaatu ndi o nyere na Bekee bu ndi a; '**bank**' nke mputara ya nwere ike ibu ulokwu ma o bu akuku ikpere mmiri. '**Bachelor**' nke mputara ya newkwara ike ibu okokporo ma o bu nzere mmuta.

SPILC (1985) n'ime Udemmadu (2012) dere na myiwere bu mkpuruokwu di iche iche nwere otu nsupe, otu ụda, otu mkpoputa ma sitekwa n' otu nkejiasusu, mana ntola

na nghoṭa okwu ha dī iche iche.

Ọkpurukpu Okwu ndi Metutara Isiokwu

Mputara ọkpurukpu okwu/Echiche Nkiti: ụdị mputara a na-akowa na etu echiche otu mkpuruokwu dī na-abụkarị etu nghoṭa ya si dī. Nke a putara na ọ bụ etu echiche ahụ a kpoputara ma ọ bụ e kwuputara aha ya bụ ihe na-akpolite mmuọ onye na-ege ntị. Iji maa atụ; ‘ewu’ bụ anụ ụlọ nwere ụkwu anọ a maara amara na-ata ahịhịa na-eje ije nwayọ nwayọ. ọzokwa, echiche ‘**onye nne**’ bụ nwaanyị tozuru òkè n’ihe e ji mmadu eme, wdg.

Ndimele (2007:40) dere na mputara ọkpurukpu okwu oge ụfọdụ na-abụ mkpuruokwu nwere echiche nkiti, ihe a mabu ama na kwa ozuru agburu ọnụ. ọ gbakwunyekwara na mputara okwu ọ bụla n’akwukwo okowaokwu anaghị agbanwe agbanwe. O nweghikwa ike ime ka a hapu imata ihe okwu ahụ bụ site n’uda ya n’ebe onye na-ekwu okwu ma ọ bụ n’ebe onye na-ege nọ. ọ gara n’ihu kwue na, agburu ọ bụla na-asu ma na-anu otu asusu na-aghoṭa mputara okwu ọ bụla e kwuru. Iji maa atụ; ‘boy’ n’asusu Bekee. Na nkowa ya, ụdị echiche a n’ebe mkpuruokwu a bụ ‘boy’ zuru uwa ọnụ ma buru ihe a ga-eji tlee agwara echiche ha. Ima atụ; e nwere ike iji mputara ‘boy’ tlekorita mputara ‘girl’ dī ka:

boy
+ HUMAN
+ MALE
- ADULT

girl
+ HUMAN
+ MALE
- ADULT
Nsiri
nwet
e:
Ndi
mele

(200
7)

Nkowa Ndimele (2007) n'echiche ndi e gosiputara n'elu ebe a na-akowaputa echiche mkpuruokwu ndi ahụ n'ihia na o buru na agwara echiche mkpuruokwu ndi ahụ bu (+), o gaghi abuzikwa (-). Ihe nke a putara bu, okwu a na-atule bu ihe a na-elekwasikari anya n'ebe ndi na-asu asusu ahụ no. N'otu aka ahụ, Leech (1980:11) mere ka a mata na udi mputara a na-enyetu nsogbu nghota ma burukwa echiche di oke mkpa n'ebe asusu di, nke na o nweghi onye nwere ike ikowanwu ihe bu asusu n'ejighi ya. ozokwa, o kwuputara na. udi echiche a kacha di mkpa na mkparita uka. O kwukwara na agburu o bu na-asu otu asusu kwesiri inabata mputara okwu o bu ha kwuru, ebe o bu na ha nabatara usorookwu asusu ahụ.

Mputara Nsinandiko (Collocative/Associative meaning)

Echiche nsinandiko di ka Anagbogu, Mbah na Eme (2010) siri kowaa bu echiche na-elebakari anya etu mkpuruokwu na ibe ya si agakorita onu. N'okwu ha, ha siriri na udi echiche a na-agbakari mkpi ma o bu nke na-adi n'udi nkwukwugha mgbe o bu a kporo otu aha, nke ozo abia weputachaa echiche nke ozo. Mkpuruokwu ndi ahụ na-agakorita onu bu ndi a:

nne na nna
oke na nne
aki na ukwa
okwu na uka
oka na ube
ogu na mgba
onwa na kpakpando

Mputara Nsina (Connotative meaning)

Nke a na-abukarichechiche e sitere na mgbaati echiche ma o bu mgbanwe sitere na nghota dibu adi e siri n'ufodu

mkpuruokwu nwete (Anyanwu 2008). o gbakwunyere na udi echiche a na-agbanwe agbanwe site n'aka otu onye rue onye ozo, agburu na agburu, wdg. ozo bu na udi echiche nwekwara ike di n'udi atumaatuokwu di ka echiche nsina 'ezi' bu iru oke unyi, 'mbe' bu igbo oke aghughu, 'nwata akwukwo nwaanyi' bu ime ihere, 'mkpi' bu akwamiko, wdg.

Mputara Mmetuta (Affective meaning)

udi echiche a bu nke a kowaputara site n'echiche onwe, ya bu, aha e nyere ihe di ka e siri hutu ya n'onodu a hutara ya bu ihe. Aha ihunanya sonyere n'echiche mmetuta na nghotaokwu. Ima atu, di na nwunye nwere ike izarita aha ihunanya ndi a; odimnobi, onye nke m, ihunanya m, utu m, wdg. iji gosi ihunanya ha nwere n'ime onwe ha (Anyanwu 2008). Nwa nwekwara ike iza nna ya 'Sir' iji gosi mmetuta o nwere n'ebe nna ya no, nakwa nkwanere ugwu so ya, wdg.

Echiche Eziokwu

Nke a bu udi echiche mkpuruokwu nke na-eleba anya n'uzo di iche iche e si eziputa ma o bu gosiputa mkpuruokwu n'ozuzu okè. Echiche mkpuruokwu ndi a na-adikari n'ogo di icheiche na gburugburu ala anyi. Iji maa atu:

oku na mmiri
elu na ala
di na nwunye
osa na uze
nnunu na akwu
utu na atu
achicha na mmanya
mma na ogu
eluigwe na ala
oso na ije, wdg.

ozokwa, e nwere ike ihuta mputara nsinandiko di ka echiche otu mkpuruokwu na-eweputa karja ihe e bu n'uche. o na-agbanwe agbanwe di ka chi ya siri kee ya. Ha gbakwunyere na

udị echiche a na-emetuta okwu a bu 'seu' n'asusu Bekee. Ihe onye na-ekwu okwu ma o bu onye na-ege ege bu n'uche ma ha nu ya ma o bu kwue ya na-abukari mputara agburu ahụ ma o bukwana omenala ahụ site n'udị nkwekorita ha nwere.

Oge ufodu, mmadu nwere ike kwue okwu iji mee ka aguru nke onwe guo onye o na-agwa okwu ndi na-amu ma na-anukwa otu asusu (Barnwell 1980). Mputara nsinandiko di ka Crystal (1997:69) siri kwaa bu echiche na-ekwu maka mkpuruokwu ndi ahụ na-agakorita onu oge o bua. N'okwu ya, o siri na udị echiche a bu udị echiche mkpuruokwu na-eziputa ihe a turu anya ya n'okwu site n'iwu o na-edobe. o gbakwunyere na okwu ndi ahụ na-agako onu ka a na-akpo ntuga ya na ibe ya, ima atu:

oke na ngwere,
esekere na edima,
ara na obi, wdg.

Nsogbu Nchocha

o bu eziokwu na ndi Igbo n'onwe ha na-asu asusu Igbo amachaghi na okwu ufodu ha na-ekwu nwere ike diri n'otu udị, nwee otu uda nakwa otu mkpoputa di ka o di ugbo a. Mgbe e nwere nghota di iche iche banyere otu okwu ndi ahụ na-eziputaghi ya ma o bu tinye akara uda n'okwu ndi ahụ, nke a nwere ike iwete mgbagwoju anya n'ebe mmadu na ibe ya no. Ya mere o ji di mkpa na onye o bua ga-agba mbu ziputa nghota okwu di iche iche nwere iji mee ka o doo mmadu anya, o kachasi n'okwu ndi ahụ nwere otu uda na mkpoputa. Site na nziputa nghota okwu ndi ahụ nwere ga-enye aka ka asusu Igbo na-eto ma kwuru chim, tinyere imubanye akpaokwu ya, nke ga-abara ndi na-edede akwukwo akpa okwu nnukwu uru.

otutu ndi odeemeela nchocha gbasara myiwere, mana enwebeghi onye megoro nchocha gbasara myiwere ndi metutara akuku ahụ na ndi metutara mkparitauka oha. o bu udị onodu a kpaliri nwa nchocha imekwu nchocha n'isiokwu a iji hu na e mechiri oghere a ndi nchocha ndi ozu hapuru, ka e nwee

ike belata oke mgbagwoju anya a na-enwe n'okwu ndi nwere echiche abuo ma o bu karija n'asusu Igbo.

Mbunuuche Nchocha

Nchocha nke isiokwu ya bu "Mputara ubara Echiche n'utoasusu Igbo" bu n'uche ihe ole na ole ndi a:

- i. Imata ihe bu miwere,
- ii. Ichoputa miwere ndi metutara akuku ahụ na ndi metutara mkparitauka oha,
- iii. Ikowaputa mputara miwere di ichie ichie.

Uru Nchocha

Ndi nchocha a ga-abara uru bu ndi a:

- **umuafo Igbo:** Nchocha a ga-abara onye o bu la bu onye Igbo uru n'ih na o ga-eme ka ha hapu i na-enwe mgbagwoju anya na mputara okwu, o kachasi ndi nwere otu uda n'ebughi akara udaolu.
- **Ndi nkuzi omumu asusu Igbo:** Nchocha a ga-abu ezi uru nye ndi niile na-akuzi omumu asusu Igbo n'ih na, o ga-eme ka ha mata mkpa o di n'ikuzi akara udaolu.
- **Ndi ochocha:** Nchocha a ga-abara ndi ozọ na-eme nchocha yitere isiokwu a uru n'ih o ga-abu ihe nlere anya na nchocha ha na-eme. o ga-emekwa ka ha mata mpaghara ozọ ha ga-eleba anya malite n'ebe nke a kwusiri.
- **Umwakwukwo:** Nchocha a ga-abara umwakwukwo uru n'ih na otutu n'ime ha amaghi na otu okwu nwere ike nwee karija otu mputara. o ga-emekwa ka echiche ha gbatikwue n'ihe banyere utoasusu Igbo.
- **Ndi na-amu asusu Igbo di ka asusu nke abuo (L2):** Nchocha a ga-abakwara ndi na-amu asusu Igbo di ka asusu nke abuo ha uru. o ga-emepekwa anya ha n'imata na asusu Igbo tozuru okè n'ihe e ji asusu eme. o ga-eme ka amamiihe ha bawanye n'ihe gbasara asusu Igbo. o ga-enyere ha aka imuta ya bu asusu Igbo

nke oma.

Myiwere ndi Metutara Akukū ahū

U/N	Mkpurukwu	Mputara 'a'	Mputara 'b'
1.	Akpiri	Iriọ ihe	Nke e ji elo nri
2.	Anyā	Oghere na ndudu	Ihe e ji ahū ụzọ
3.	Ara	Isi mgbaka	Nke e ji azụlite nwa
4.	Àzụ	Igbanwe ego na ihe	Nke e ji akwọ nwa/akukū ahū mmadū
5.	Ìkè	Ikeri ihe	Ihe e ji anọ ọdụ
6.	Isi	ọkwa dị elu	Ihe na-ebu ahū mmadū,
7.	Obi	Ebe obibi ọhụrụ	Ihe ji mmadū ndụ
8.	Olu	Nke e ji abụ abụ	Ihe jidere isi mmadū
9.	ọdụ	Njedebe ihe	Ihe ikpezụ
10.	ọnụ	Oghere egwuru egwu	Ihe e ji ekwu okwu

Myiwere ndi Metutara Mkpaitauka ọha

U/N	Mkpurukwu	Mputara 'a'	Mputara 'b'
11.	Akwukwọ	Nke a na-agụ agụ	Akwukwọ nri
12.	Àkú	Ihe e ji egbu anụ	Ịma ụra/ikú ihe
13.	Achicha	Oriri nsọ	Nke e ji anụ tii / agba akwukwọ.
14.	Àkwà	Ihe ndina	Ihe e ji agafe ebe mmiri dị
15.	Ala	Mmụọ	Azuokwu elu

16.	Akpati	Ihe e ji akwaju efe	Ihe e ji eli onye nwurū anwū
17.	Eriri	Ihe na-ejikọ nne na nwa	Nke e ji agbasa ákwà
18.	Ekpo	Osisì apiri apì	Ikpochasì ihe
19.	Ezi	Mbara ama	Ngosi
20.	Èké	Ike ngwungwu	Aha ahia
21.	Ígwè	Ihe e ji arụ ụlọ	Nke e ji enyere ndụ aka a na-agba agba
22.	Ìkpé	ogbakọ mkpezi esemokwu	Aha mmadụ
23.	Ígbá	Ìkunyere mmadụ bọl	Ìgba ogwu
24.	Mgbọ	Nke e ji eme mpụ ule	Ihe nchekwa onwe
25.	Ozu	Ihe adighi ndu	Inwe nnukwu ego
26.	Onye ike	Ngwa e ji ebi n'ụlọ	Ime ihe siri ike
27.	Oyi	Adighi oku	E jighi ahụ / ahụ oku
28.	Ogu	Aha mmadụ	Mmụọ ndị Igbo
29.	Onyinye	Aha mmadụ	Igosi afọ oma
30.	Uru	Ihe na-enweghi okpukpu	Nke a na-enwete n'azumahia
31.	ogwu	Mgborogwu	Nke e ji agwo oria
32.	Ọlà	Ahaaka	Mgba aka
33.	ọbara	Nke di mmadụ n'ahụ	Nke e ji egosiputa agughị ọcha
34.	omụ	Ihe osisi nkwi	Ihe e ji

		na-amiputa	amuchasi mma, ogu, wdg.
35.	Uche	Aha mmadu	Echiche
36.	Úgwú	Ndagwurugwu	Aha mmadu
37.	uzo	Ama bekee	Nke e ji emechi ebe obibi
38.	Tebuul	Ihe e ji adosa ihe	Nke e ji aru mgbaka na mwepu

Nchikota

Site na nchocha e mere, nwa nchocha ziputara mputara myiwere okwu ndi e nwetere n'uzo puru ichi. A choputara na e nwere myiwerendi metutara akuku ahụ mmadu nandi e ji akparita uka oha. Ndi metutara akuku ahụ gunyere isi, obi, anya, ara, wdg. Ebe ndi metutara mkparitauka oha gunyere: okwu, akwukwo, ozu, wdg.

A choputakwara udi mputara di ichi ichi e nwegasiri na ka ha si metuta okwu a na-ekwu ekwu site n'onodu e jiri kwue ya.

Aro

Nwa nchocha na-atu aro ka ndi nkuzi omumu asusu Igbo na mahadum di ichi ichi jisie ike na-akuzi utosasusu Igbo, ka e site na ya rutu aka na mputara na myiwere n'uzo puru ichi. Umụ akwukwo n'onwe ha gbaa mbọ na-eleba anya n'ufodu akwukwo ndi a na-ebiputa, o kachasi n'oge a maka ufodu ihe ndi ga-enyere ha aka juru eju bara abara. Ndi ome nchocha kwesiri ileba anya na mpaghara myiwere ndi ozo di ka ndi metutara osisi, mmiri, wdg, site n'ime etu a, o ga-enyere ndi nchocha ndi ozo aka n'odiniihu inwete ihe nlere anya ga-enyere ha aka na nchocha ha na-eme.

Aro ozo bu ka ndi na-ebiputa akwukwo jisie ike na-ebiputa akwukwo ndi a n'asusu Igbo na Bekee. Nke a ga-eme ka ihe nlere anya udi nchocha a hapu ibu nsogbu.

Edensibịa

- Anagbogu, P.N., Mbah, B.M., & Eme, C.A. (2010). *Introduction to linguistics (2nded)*. Awka: Amaka dreams.
- Anyanwu, O. (2008). “Essentials of semantics naMbah na Mbah (phz). *History of linguistics and communication: A festschrift in honour of Professor P.A. Nwachukwu*. Enugu: Paschal communications. Ihu 186-201.
- Anyanwu, O. (2008). “Essentials of semantics” na Mbah na Mbah. *History of linguistics and communication: A festschrift in Honour of Professor P.A. Nwachukwu*. Enugu: Paschal communications. Ihu 186-201.
- Barnwell, K. (1980). *Introduction to semantics and translation*. New York: Crowell.
- Crystal, D. (1997). *The Cambridge encyclopedia of language (2nded)*. Cambridge: Cambridge University press.
- Ejele, P.E. (2003). *Semantics, leuical structure and leuical relations*. Aba: National Institute for Nigerian Languages.
- Kempson, R.M. (1977). *Semantic theory*. Cambridge: Cambridge University press.
- Leech, G. (1980). *Semantics*. London: Penguin books.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University press.
- Ndimele, O.M. (1997). *Semantics and the frontiers of communication*. Port Harcourt: University of Port Harcourt press.
- Ndimele, O.M. (2007). *Semantics & the frontiers of communication (2nded)*. Port Harcourt: University of Port Harcourt press.
- Udemmadu, T.N. (2012). “Mpụtaraokwu n’asụsụ Igbo” n’Òjà. *An International Journal of Igbo, African and Asia studies*, Nnamdi Azikiwe University, Awka: Apple

Books press. Ihu 126-135.

*Udemmadu, T.N. (2018). Qmumu nghotaokwu (semantics).
Onitsha: Durability prints.*